

Sproget i den grønlandske Bibel

– versionering af centrale teologiske begreber og rituelle handlinger
i et diakront perspektiv belyst ud fra Genesis 1,1-4,16

Liv Molich

Ilisimatusarfik – Grønlands Universitet

Afdeling for Teologi

Bachelorprojekt, 20 ECTS

Vejleder: Preben Svoldgaard Larsen

Juni 2016

Indholdsfortegnelse

1 Indledning.....	3
1.1 Problemformulering.....	3
1.2 Undersøgelsesfeltet.....	3
1.3 Teori og metode.....	4
1.4 Fremgangsmåde.....	4
2 Oversættelserne.....	5
2.1 Egede 1725.....	5
2.2 Fabricius 1822.....	5
2.3 Kleinschmidt 1865.....	6
2.4 <i>Bibili</i> 2000.....	7
3 Teologiske begreber.....	7
3.1 Gud.....	7
3.2 Ånd.....	8
3.3 Djævel.....	9
3.4 Godt og ondt samt synd.....	11
3.5 Evighed.....	11
4 Rituelle handlinger.....	12
4.1 Velsigne.....	12
4.2 Helliggøre.....	13
4.3 Forbände.....	15
5 Sammenfattende redegørelse for oversættelserne.....	15
5.1 Egedes pioneroversættelse.....	15
5.2 Fabricius' sprogpuristiske oversættelse.....	16
5.3 Kleinschmidts lingvistiske oversættelse.....	16
5.4 Ny oversættelse i forlængelse af traditionen.....	17
6 Konklusion.....	18
7 Bibliografi.....	20

1 Indledning

Den grønlandske bibels oversættelsestradition er i høj grad et oversat forskningsfelt.¹ I be-
tragtning af, at de første sammenhængende tekstplassager på grønlandsk var bibeltekster
og teologiske lærestykker, og at det kristne grønlandske samfund og den grønlandske
skriftration blev udviklet i mødet med disse tekster, er det iøjnespringende, at der ikke
findes en større, diakron og komparativ studie af de grønlandske bibeloversættelser. En
undersøgelse inden for dette felt vil derfor bidrage med ny forskning på området og med-
virke til at klarlægge det grønlandske sprogs og den grønlandske teologis udvikling i de
sidste 300 år.

1.1 Problemformulering

På baggrund af ovenstående vil jeg undersøge det grønlandske bibelsprogs udvikling ud
fra følgende arbejdsprogsmaal: *Hvilken indflydelse har tidligere oversættelser af centrale
teologiske begreber og rituelle handlinger haft på oversættelsen af de samme begreber og
handling i dag?* Undersøgelsen af centrale kristne ord i den grønlandske Bibel vil være
diakron, komparativ og induktiv.

1.2 Undersøgelsesfeltet

Af hensyn til den begrænsede plads og tid, der er til rådighed, vil min undersøgelse pri-
mært omfatte trykte oversættelser af Genesis, nærmere bestemt Otto Fabricius' oversæt-
telse fra 1822, Samuel Kleinschmidts oversættelse fra 1865 og den seneste Bibel fra
2000, foruden et utrykt manuskript af Hans Egede fra 1725.² Oversættelserne stammer fra
alle perioder af den grønlandske kirkehistorie og giver dermed mulighed for at skære et
tværsnit gennem den grønlandske oversættelsehistorie. Hvor det skønnes nødvendigt og
belysende, inddrages også andre tekster.

En yderligere afgrænsning indsnævrrer tekstkorpus til at omfatte Urhistorien indtil Kains
mord på Abel (Gen 1,1-4,16). Urhistorien var det første bibeludrag, der blev oversat til
grønlandsk,³ og de første katekumener skulle kunne dette tekststykke udenad inden dåb.⁴
Johannes Sløk har i sin indflydelsesrige bog *Det religiøse sprog* desuden udpeget synde-

1 Relevant forskning er blandt andet Thalbitzer 1932, Schultz-Lorentzen 1923 og 1950, Sonne 1986, Kleivan 2001, Wilhelm 2001, Langgård 2006 og Nielsen 2011, men intet større komparativt, bibelrelateret værk er endnu blevet skrevet.

2 H. Egede 1725b, Fabricius 1822, Kleinschmidt 1865 og *Biibili* 2000. Andre oversættelser af samme tekststykke er desværre utilgængelige for nærværende undersøgelse: Poul Egedes oversættelse af Gen, Ex og Lev fra 1736-1739 er efter al sandsynlighed gået tabt under Københavns brand 1795. Berthel Laersens manuskript bestående af oversættelser af Gen, Jon og Hag fra før 1782 findes i Herrnhut, Tyskland, mærket NB VII 116b D, og er først for nylig blevet digitaliseret.

3 Nielsen 2011 s. 161.

4 En liste over, hvad der krævedes før dåb, findes i H. Egede 1744 s. 129-144. Her ses det, at de endnu udøbte skulle lære Luthers og Pontoppidans katekismer, Gen 1-4 og Saliggørelsens Orden, samt skulle kunne læse. Ud over dette skulle de døbtte også være velbevandrede i Gen 5-10, bønner og salmer samt stavning. Kravene til katekumenerne har givetvis ikke været de samme allerede i 1725, men som det fremgår af Egedes oversigt, blev forberedelsen af dåbskandidaterne hurtigt sat i system. Se også Nielsen 2014.

faldsmyten som særlig central i kristendommen med sin lære om, at det kun er gennem syndefaldet, Kristusmyten kan begribes.⁵ En undersøgelse af det religiøse sprog i første del af Urhistorien vil derfor have oversættelsesteoretisk og missionshistorisk såvel som systematisk-teologisk relevans.

En sammenligning af oversættelserne ord for ord er ikke mulig inden for de givne rammer; derimod vil jeg sammenligne udvalgte, centrale religiøse begreber i tekstuddraget: De teologiske begreber "Gud", "Ånd", "Djævel", "godt og ondt", "synd" samt "evighed" og de rituelle handlinger "velsigne", "helliggøre" samt "forbande".⁶ Disse ord dominerer såvel Urhistorien som Grønlands første missionær, Hans Egedes, øvrige kateketiske tekster.

1.3 Teori og metode

Min udvælgelse af centrale teologiske begreber er inspireret af Johannes Sløks teori om det religiøse sprog: Det mytiske sprog er oprindelsens sprog; deraf er det rationelle sprog og det religiøse sprog opstået.⁷ Disse to sprog bevæger sig i to forskellige verdener, som de ikke bryder ud af. Religiøse fænomener kan dermed ikke begribes ved hjælp af det rationelle sprog, ligesom rationelle fænomener ikke kan begribes med det religiøse sprog.

Det religiøse sprog, som vi blandt andet finder i Bibelen, må derfor forblive religiøst sprog ved oversættelsen til grønlandsk. Dette sker ved en bevidst versionering af religiøse begreber, så de på én gang gøres begribelige på grønlandsk og bevarer deres religiøse indhold.

Min analyse af sproget er derimod rationel, idet undersøgelsen foretages udefra. Den foretages dog med respekt for det religiøse sprogs særlige udtryk og natur og sammenblender ikke det religiøse og det rationelle sprog.

Min undersøgelsesmetode er på en gang diakron og komparativ, da jeg undersøger de enkelte udtryks historie fra den første til den seneste grønlandske oversættelse og iagttager, hvordan det religiøse sprog har udviklet sig. Endvidere arbejder jeg induktivt, da jeg ved analyse af udvalgte begreber i et udvalgt tekstafsnit vil give en generel karakteristik af de udvalgte oversættelser.

1.4 Fremgangsmåde

Efter en kort introduktion til hver af de fire oversættelser (afsnit 2) vil de udvalgte teologiske begreber og rituelle handlinger blive behandlet diakront (hhv. afsnit 3 og 4). Sammenhængen mellem baggrunden for oversættelserne og valget af grønlandske ækvivalenter for de udvalgte religiøse udtryk vil efterfølgende blive sammenfattet, hvorved det bliver

5 Sløk 1981 s. 138-144.

6 Jeg har fravalgt at undersøge ikke-religiøse begreber: dagligdags fænomener som "verden", "tidsel", "tjørn" og "figenblade" og talemåder såsom "jorden skal grønnes" og "i dit ansigts sved". De teologiske begreber behandles i Sløk 1981 s. 138-144, de rituelle handlinger s. 176-189.

7 Sløk 1981 s. 155-156.

muligt induktivt at give en karakteristik af oversættelserne (afsnit 5). Tidligt i Grønlands kirkehistorie er der opstået en teologisk tradition. Det skal vise sig, at rituelle handlinger har været sværere at oversætte til grønlandsk end teologiske begreber, og at oversættelsesvalget i høj grad er blevet præget af traditionen (afsnit 6).

2 Oversættelserne

2.1 Egede 1725

Den grønlandske skrifttradition indledtes, da tre grønlandske kvinder i 1654 blev bragt til Europa, hvor de blev udspurgt om deres sprog, historie og skikke.⁸ En række ordlister blev udfærdiget på baggrund af grønlændernes oplysninger og kendt i Europa blandt lærde folk. Hans Egede, der var præst i Norge, havde kendskab til mindst to af disse ordlister,⁹ da han i 1721 drog til Grønland som den første missionær i landet. Egede havde ikke andre hjælpemidler til sin rådighed, og hans sprogtilegnelse gik følgelig trægt. Indstillet på at lære det grønlandske sprog, så han kunne missionere på bedste lutherske vis,¹⁰ lykkedes det ham trods forskellige former for vanskeligheder at oversætte mindst halvdelen af Urhistorien i 1724.¹¹ Denne oversættelse finder vi for første gang i en tekstsamling medsendt missionsberetningen for 1724-25.¹²

Egede, der havde studeret græsk, hebraisk og latin i forbindelse med sin teologiske uddannelse,¹³ udtrykker ønske om at kunne følge den hebraiske grundtekst,¹⁴ men gentagne kommentarer i dagbøger og oversættelser viser, at han gang på gang må afstå fra en ideel oversættelse, dels på grund af sit manglende kendskab til grønlandsk, dels på grund af det grønlandske sprogs mangel på ord for religiøse begreber.¹⁵

2.2 Fabricius 1822

Den første trykte oversættelse af Urhistorien finder vi først i 1822, hvor Otto Fabricius' oversættelse af Genesis blev udgivet posthumt.¹⁶ Fabricius var danskfødt missionær, og han residerede i Grønland i blot godt og vel fem år, men lærte at leve som en grønlænder

8 Se kap. 4 i Olearius 1656 for en beskrivelse af de tre grønlænderes ophold i Danmark.

9 H. Egede 1725a s. 39; Planck 1990 s. 312; Bergsland og Rischel 1986 s. 10-11: Egede kendte ordlisterne i Bartholin 1673 og Olearius 1656, men han kendte formentlig ikke Resens ordliste fra 1680'erne (trykt i Petersen og Rischel 1985). Se også note 35 og 39.

10 Nielsen 2011 s. 155.

11 Egede 1725a s. 150; Nielsen 2011 s. 171-172.

12 For en nærmere beskrivelse af indholdet af manuskriptsamlingen, se Nielsen 2011 s. 157-159.

13 Bergsland og Rischel 1986 s. 9.

14 H. Egede 1725a s. 150: "Dog er samme Ofversettelse iche saa net og correct, at mand der udj allesteds har kundet følge Ordene og den hebraiske Talemaade, men har mott være fornøyet med, nogenledis forstaaelig at befatte Meeningen deraf (...)".

15 Se f.eks. H. Egede 1725b s. 3-4 og 62-63 samt bemærkningen til Gen 1,2.

16 Fabricius oversatte de første 19 kapitler af Genesis. Resten er oversat af N.G. Wolf jf. efterskriftet i Fabricius 1822 s. 203: "Pellesiunek isumagiksórsoak ilisimauirksoarlo Otto Fabriciuse tokomet, alliænak! aglekkæt makko, nuktingeksaralloæne, námaksisinagit, uangäinab, Kapitelin arbarsangæt-tedlimæn audlarnêvigallugo, nukterdlugidlo námaksigika" (Da den meget fromme og højlerde ypperstepræst er død – det er bedrøveligt! – har han ikke færdiggjort denne bog, der ellers skulle oversættes, så jeg oversatte resten selv, fra kapitel 20).

og tale og skrive deres sprog.¹⁷ Fabricius havde bedre muligheder end Egede for at skabe en korrekt oversættelse, eftersom kristendommens fortællinger nu var udbredt i hele Vestgrønland, og tidligere indhøstede erfaringer kunne bibringe missionærerne kundskaber, som de kunne bruge i deres virke. Desuden havde Fabricius været en flittig studerende og tilegnet sig gode kundskaber i hebraisk, latin og græsk i forbindelse med sin teologiske embedseksamen, og dette kombineret med studier ved det grønlandske seminarium gjorde ham til en oplagt kandidat til at forbedre de grønlandske oversættelser.¹⁸

Hans Egedes søn, Poul Egede, havde i 1744 udgivet de fire evangelier, og han fik hele Det Nye Testamente trykt i 1766 med en revideret version af evangelierne.¹⁹ Fabricius var dog ikke tilfreds med Egedes oversættelse og ville oversætte NT forfra.²⁰ Således skrev han i 1772, at forbedring må "ske fra Grunden af, så at alle Ord skrives så vidt muligt som de udtales, og næsten alle fremmede Ord – Gud undtagen – afskaffes, thi de behøves ikke og bruges dog ej af de retsindige Missionærer, som vil være forståelige, da man og i Landets Sprog gærne kan forklare sig med ligegældende Ord uden Omskrivning".²¹ Specielt hvad angår låneord skrev han om Poul Egede: "Han har og stedse brugt visse danske Ord som Synd, Hellig, hvorpå man dog har gode grønlandske".²² Fabricius' intention var dermed at bringe den grønlandske oversættelse tættere på grønlænderne ved at bruge ord, som de umiddelbart forstod og kendte fra deres eget miljø.

2.3 Kleinschmidt 1865

Samuel Kleinschmidt var søn af herrnhutiske missionærer og tilhørte også selv oprindeligt den herrnhutiske mission, før han gik over til statsmissionen.²³ Dermed var han fortrolig med både den herrnhutiske missions og statsmissionens oversættelsestradition.²⁴ Kleinschmidt lærte græsk og hebraisk af de danske missionærer²⁵ og ville med udgangspunkt i grundteksten skabe en bibeloversættelse, som skulle være brugbar i hele Grønland.²⁶

Kleinschmidt nåede ikke at blive færdig med sin oversættelse før sin død i 1886.²⁷ Blandt de skrifter, han havde nået at færdiggøre, var Genesis, som han havde trykt i 1865.²⁸ Efter Kleinschmidts død sørgede H.F. Jørgensen for færdiggørelse, revidering og udgivelse af

17 Se f.eks Schultz-Lorentzen 1923 s. 311-312 og 322.

18 Schultz-Lorentzen 1923 s. 230-231.

19 P. Egede 1744 og 1766.

20 Schultz-Lorentzen 1923 s. 320.

21 Citeret efter Schultz-Lorentzen 1923 s. 322. Desværre har Schultz-Lorentzen ikke en præcis kildehenvisning.

22 Schultz-Lorentzen 1923 s. 320 citerer Fabricius' brev til Missionskollegiet af 8. juni 1789.

23 Wilhjelm 2001 s. 218 ff. Flytningen skete efter stridigheder mellem Kleinschmidt og den herrnhutiske mission. Kleinschmidt følte sig dog stadig tæt knyttet til herrnhuterne, jf. s. 225.

24 Den herrnhutiske oversættelsestradition, som blandt andet omfatter en oversættelse af NT ved Samuel Kleinschmidts far, Conrad Kleinschmidt, bliver ikke behandlet her.

25 Rosing 1949 s. 36; Wilhjelm 2001 s. 309.

26 Wilhjelm 2001 s. 314-316.

27 Rosing 1949 s. 49.

28 Wilhjelm 2001 s. 315-316.

NT (1893) og GT (1900).²⁹ Dermed blev det Kleinschmidts oversættelse, der kom til at ligge til grund for den første oversættelse af hele Bibelen til grønlandsk. I 1912 blev NT udgivet i let revideret udgave af Chr. Rasmussen og Chr. W. Schultz-Lorentzen og igen 1936 af en komité ledet af provst N.P. Vestergaard.³⁰

2.4 *Biibili* 2000

Næste gang en oversættelse af hele Bibelen kom på tale, var i 1959 på Grønlands Præstekonvent, hvor det blev diskuteret, hvorvidt man skulle oversætte helt forfra eller blot revidere den tidligere oversættelse.³¹ Valget faldt på en helt ny oversættelse fra grundsprogene, men da det kom til stykket efter årtiers arbejde, måtte oversættelsen alligevel tilpasses både Kleinschmidts oversættelse og den danske oversættelse fra 1992. Henrik Wilhjelms beretter i den forbindelse, at den nye oversættelse ikke blev rettet til efter Kleinschmidts oversættelse, før den var blevet oversat fra grunden.³² Jens-Christian Chemnitz forklarer denne tilpasning med, at den grønlandske og den danske oversættelse må ligge tæt op ad hinanden af hensyn til den dobbeltsprogede læser.³³ Prøveoversættelsen af GT blev udgivet i 1990, og i 2000 udkom hele Bibelen med et let revideret genoptryk i 2005.

3 Teologiske begreber

I det følgende vil jeg gennemgå de forskellige bud på oversættelser af udvalgte teologiske begreber komparativt og diakront.

3.1 Gud

Kristendommen har som monoteistisk religion per definition kun én Gud. Derfor var det utænkeligt for Hans Egede, at der kunne findes et grønlandsk ord for Gud, da han erfarede, at grønlænderne var et "folch af Ingen Religion og Guds Tieniste"³⁴ i kristen forstand. De ord, grønlænderne måtte have for guddomme, ville ikke kunne ækvivalere "Gud".³⁵

Dermed kunne Egede indføre låneordet "Gud" og alternativformen "Gude" som betegnelse for den kristne Gud. "Gud" har siden fået lov at forblive navnet på den kristne Gud i alle oversættelser, dog efterhånden i mere grønlandiseret form: Fabricius tilføjede konsekvent vokalen e, "Gude", og Kleinschmidt forlængede u'et til formen "Gûte" – begge dele for at tilnærme dette låneord grønlandsk udtale.

29 Forord til *Tastamantitâk* 1893; Wilhjelms 2001 s. 398-399. *Atuagarssuit* 1900.

30 Schultz-Lorentzen 1950 s. 92; Cappelørn 1981 s. 25.

31 Balle 1959 s. 60. Balle var ifølge Rasmussen 1962 i gang med at revidere Kleinschmidts oversættelse.

32 Wilhjelms 2001 s. 401.

33 Chemnitz 1997 s. 10.

34 H. Egede 1725b s. 62-63. Se også Nielsen 2011 s. 173.

35 Petersen og Rischel 1985: Resen har i sin ordliste "tokang – Gud" (*toornaq* betyder "ånd"), men det er uvist, om Egede har haft kendskab til dette. Hvis han har kendt ordet, har han fravalgt det. Jf. også note 9.

Det var et bevidst valg fra Fabricius' side at bevare låneordet for Gud.³⁶ Forklaringen på dette er givetvis den samme som hos Egede: Der findes kun én Gud, og grønlanderne har intet begreb om denne. Derfor kan der ikke findes et ord for "Gud" på grønlandsk.

"Gud", "Gude" og "Gûte" adskiller sig på ét punkt fra andre låneord i grønlandsk³⁷ ved at have bevaret g'et, der ortografisk og fonologisk set burde have været et k, ligesom d'et i den oprindelige stavemåde er udskiftet med t. Den samme stavemåde bruges dog endnu: *Guuti* - grønlandiseret i udtale og delvist i stavemåde.³⁸

3.2 Ånd

Egede dannede sit eget nomen i sin oversættelse af "Guds Ånd". Valget faldt på "Gudib Anersáh", som Egede i en parentes kunne forklare som "Guds Aande", samtidig med at han gjorde opmærksom på, at han ikke havde kendskab til andre ord, der kunne udtrykke åndelige væsener.³⁹ Denne bemærkning, samt det faktum, at *Anersaaq* ikke bruges på andre beslægtede sprog,⁴⁰ gør det sandsynligt, at Egede selv har dannet nominet *Anersaaq* af verbet *anersaarpoq*.

Egede bruger dog også et andet ord for Guds Ånd i sin katekismus fra 1724: *sulluaq*, "pust".⁴¹ Denne form af ordet findes ikke andre steder og er dermed sandsynligvis dannet af Egede selv af verbet *sulluarpaq*, i lighed med *Anersaaq*.⁴² Bortset fra denne ene forekomst af *sulluaq* anvender Egede alle steder *Anersaaq* som oversættelse af "Ånd". I Gen 2,7 bruger Egede verbet *sulluarpaq* i den rette betydning, "puste". Egede må altså efter 1724 været blevet opmærksom på den korrekte gengivelse af "at ånde" og "at puste".

Fabricius holdt fast ved Egedes ordvalg mht. "Ånd", *Anersaaq*, i 1,2 og "puste", *sulluarpaq*, i 2,7,⁴³ mens herrnhuterne valgte deres eget ord for "Ånd", *Anerneq*, "det at ånde".⁴⁴ Dette ord vedblev at være herrnhuternes foretrukne betegnelse for Helligånden. Da Kleinschmidt var af herrnhutisk slægt, brugte også han dette udtryk i sin oversættelse, selvom han var flyttet til statsmissionen i Godthåb, som ellers traditionelt havde fulgt Egedes oversættelse *Anersaaq*.⁴⁵ Der var dog uenighed om, hvilket ord, der skulle bruges. Henrik Wilhjelm næv-

36 Jf. note 21 og citatet dertil.

37 Danske låneord er meget frekvente i nutidigt grønlandsk uden for det bibelske sprog.

38 Nielsen 2011 s. 176.

39 H. Egede 1725b Gen 1,2: "Jeg finder ellers intet ord i Sproget, hvor Ved et Aandeligt Væsen kand exprimeris". Egede var ubekendt med, at Resen i sin ordliste havde nominet *anerneq* i betydningen "sjæl". Se hertil Nielsen 2011 s. 180 og note 9. H. Egede 1725b s. 108-109 har kun "anasatoch" og "anaksatopoch" i betydningen "at ånde", ikke om noget åndeligt.

40 Fortesque et al. 2010 s. 31: *Anersaarpoq* i betydningen "ånde" bruges i alle eskimoiske sprog - *Anersaaq* i betydningen "Ånd" bruges dog kun i Grønland. *Anerneq* bruges i betydningen "Ånd" både på yupik og inuktitut.

41 Nielsen 2014 s. 138; H. Egede 1724 opslag 4: "(...) Ackamé Gudib Jesu Christi Ængutáb, Gudib Niangametog, Gudi[p] Sulluametog" (I Guds navn, Jesu Kristi, faderens, også i Guds søn, også i Guds pust). Konstruktionen er ikke grammatisk korrekt - den intenderede mening er naturligvis "I Faderens og Sønnens og Helligåndens navn".

42 Fortesque et al. 2010 s. 102-103 kender kun nominet *sulluaq* i betydningen "hult rør".

43 Fabricius 1822.

44 Nielsen 2011 s. 180.

45 Wilhjelm 2001 s. 218ff. Thalbitzer 1946 skriver s. 120, at missionen selv havde dannet *anersaaq*, og at grønlanderne forstod dette som "det at ånde" og ikke i første omgang som "Ånd". *Anerneq* havde derimod i forvejen

ner, at N.E. Balle, som var med til at redigere Kleinschmidts Bibel, var imod at bruge den samme oversættelse i begge menigheder, hvis Egedes *Anersaaq* dermed skulle erstattes af *Anerneq*, mens redaktør Jørgensen foretrak *Anerneq*.⁴⁶ I første omgang blev Kleinschmidts *Anerneq* brugt,⁴⁷ men allerede i første revision blev *Anerneq* igen til *Anersaaq*,⁴⁸ i tråd med statsmissionens tradition. I den seneste oversættelse af Gen. 1,2 tilføjes en fodnote om, at det hebraiske ord for “Ånd” også kan betyde “storm”,⁴⁹ ligesom det sker i den danske oversættelse.⁵⁰ “Guds Ånd”, *Anersaaq*, bliver dog stående i brødteksten, som det gjorde hos Egede, ligesom også Egedes brug af *sulluarpoq* er blevet stående i 2,7. Dermed blev det *Anersaaq*, der kom sejrrigt ud af striden, og det bruges nu i alle sammenhænge, både kirkelige og verdslige, om “ånd” i enhver betydning.⁵¹

3.3 Djævel

Hans Egede havde ikke brug for selv at indlåne eller opfinde et ord for “Djævel”. Han havde nemlig læst i Bartholins ordliste, at “Djævel” kunne gengives med *Toornaarsuk*.⁵² Set fra et kristent perspektiv kan dette meget vel have noget på sig, da *Toornaarsuk* i grønlandsk tradition er en shamans kæreste hjælpeånd;⁵³ der findes ikke et gudehierarki eller en gud i det hele taget, men derimod en række naturånder, som er deres egne herrer. Shamanens yndling, hans *toornaarsuk*, er det tætteste, man kan komme på en gud – men når grønlænderne ikke kendte den kristne Gud,⁵⁴ måtte deres gud være en afgud, Djævelen.⁵⁵ Da Bartholins ord således var dækkende for “Djævel” i missionærernes øjne, kunne Hans Egede allerede i sin første katekismus fra 1723 bruge *Toornaarsuk* som betegnelse for “Djævel”.⁵⁶

Egede inddrog *Toornaarsuk*, da han i sin temmelig fri oversættelse af Gen 3,1 beskrev, hvad der gemte sig bag slangens ydre: “Tongarsuch koperlorchsuañgupoc Nersutinic Nuname Sillackangisórsuovoch (...)” (*Toornaarsuk* blev en stor orm, den var mere ufornuftig end dyrene i landet).⁵⁷ På denne måde kom det til udtryk i hans oversættelse, at han anså

betydningen “ånd”.

46 Wilhjelm 2001 s. 322-323.

47 *Tastamantitâk* 1893, f.eks. Mark 1,10.

48 *Tastamantitâk* 1912, f.eks. Mark 1,10.

49 *Biibili* 2000, note til Gen 1,2: “Anersaaq: *Hebræerit oqaasiat aamma isumaqarsinnaavoq*: anorersuaq” (Ånd: På hebraisk kan det også betyde: storm).

50 *Bibelen* 1992, note til Gen 1,2: “og Guds ånd svævede over vandene. Anden mulig oversættelse: og Guds storm jog hen over vandene.”

51 Jones og Petersen 2012.

52 Jf. note 9; Bartholin 1673 s. 76. Birgitte Sonne 1986 s. 200 giver i sin fremstilling om *Toornaarsuk* udtryk for, at det er Egede selv, der har fundet på at bruge det grønlandske ord som betegnelse for Djævelen. Dette modsiger Nielsen 2011 s. 177 med henvisning til Egedes brug af ordlisterne.

53 Sonne 1986 s. 199.

54 Jf. note 34 og citatet dertil.

55 P. Egede 1750 s. 189: “Tornársuk, dette Navn bruges af os til at betyde Dievelen med, efterdi hand af Grønlænderne holdes for Autor til meget Ont, og er hellig og styg, ellers kand hand i visse Maader kaldes deres GUD, endog ham ingen Dyrkelse bevises, fordi de tillegger ham adskillige guddommelige Egenskaber, som Almægtig, Alvidenhed, (...)”

56 Nielsen 2011 s. 177.

57 H. Egede 1725b Gen 3,1.

slangen i Edens Have for at være Djævelen i forklædning. Fabricius overtager Egedes brug af *Toornaarsuk* og forklarer i en note til 3,1: “Tornârsub pullateriâr sukut okauzit tajmâitut arnamun attorêj.” (*Toornaarsuk* betjente sig gennem slangen af sådanne ord til kvinden.)⁵⁸ Der kan dermed hverken hos Egede eller Fabricius herske nogen tvivl om, at det virkelig er Djævelen, der har forledt Eva.

I mange ældre udgaver af den resen-svaningske Bibel finder man også “Djævelen” nævnt som årsag til syndefaldet, men aldrig i brødteksten som hos Egede.⁵⁹ Siden revisionen af den danske Bibel 1871 har man afvejet fra denne praksis, hvilket Kleinschmidts oversættelse også afspejler.⁶⁰ Læseren må nu selv fortolke fortællingen. Kleinschmidt hjælper dog den rette fortolkning på vej, når han lader “Djævelen” hedde “mamardlîssorssuak” de steder, han eksplicit optræder i NT.⁶¹ Kleinschmidt oversætter i sin ordbog “mamardlîssok” med “bagvasker”⁶², og dermed må “mamardlîssorssuak” være identisk med “en stor bagvasker”. Dette er da også betydningen af δίαβολος.⁶³ Kleinschmidts nydannelse af *mamarliisorsuaq* overflødiggør en ekstern forklaring om, hvem Djævelen er, da ordet i sig selv forklarer det. Stadig lader Kleinschmidt det dog være op til læseren at se sammenhængen mellem den bagvaskende djævel og den forføreriske slange i Gen. 3,1.

H.F. Jørgensen har tilsyneladende alligevel ment, at Kleinschmidts “mamardlîssorssuak” fordrede en forklaring. Derfor anfører han ved trykningen af NT i 1893 en forklarende fodnote, hver gang en form af ordet “mamardlîssorssuak” forekommer: “törnârssuk, Diâvulo.”⁶⁴ Chr. Rasmussens og Chr. W. Schultz-Lorentzens revision af NT fra 1912⁶⁵ er trykt uden noter, og her er det interessant at se, at hverken *Toornaarsuk* eller *mamarliisorsuaq* har fundet plads, men derimod *Diaavulu*, der var anført som alternativ i Jørgensens udgave. Også i N.P. Vestergaards revision fra 1936,⁶⁶ der heller ikke har noter, men dog skrift-henvisninger, står *Diaavulu* alene. Dette oversættelsesvalg får lov at bestå århundredet ud, og endnu i den seneste oversættelse hedder “Djævelen” *Diaavulu*.⁶⁷

1600-tallets ordlister har således dannet grundlag for den ældste oversættelse af “Djævel”, *Toornaarsuk*, og været med til at ændre betydningsindholdet af det allerede eksisterende ord *Toornaarsuk*. Kleinschmidt indfører et nyt ord for “Djævel”, *mamarliisorsuaq*, men det bliver ikke stående længe og får allerede i 1912 selskab af *Diaavulu*, som siden har været det gængse udtryk for “Djævelen”. Det gamle bibelsprogs brug af *Toornaarsuk* i ny betyd-

58 Fabricius 1822 Gen 3,1. Gad 1971 s. 28 skriver, at *Toornaarsuk* allerede før 1800 var gledet ud af den kristne sprogbrug som identifikation af Djævelen. Det afvises med rette af Sonne 1986 s. 200.

59 *Biblia* 1716; *Biblia* 1861; *Bibelen* 1871; om de danske bibeloversættelsers historie, se Ejrnæs 1995.

60 Kleinschmidt 1865 Gen 3,1; Ejrnæs 1995 s. 152.

61 Kleinschmidt 1886 f.eks. Matt 4,11.

62 Kleinschmidt 1871 s. 199.

63 Berg 1864 s. 264: “δία-βολος, bagvaskende” og Walter Bauer 1928 s. 283: “δίαβολος, (...) verleumderisch”.

64 *Tastamantitâk* 1893 f.eks. Matt 4,11.

65 *Tastamantitâk* 1912 f.eks. Matt 4,11.

66 *Tastamantitâk* 1936 f.eks. Matt 4,11.

67 *Biibili* 2000 f.eks. Matt. 4,11.

ning har dog bidt sig fast, så det i dagens Grønland er et lige så fælt bandeord som “Fanden” og stadig bruges uden for bibelsproget.⁶⁸

3.4 Godt og ondt samt synd

Til sin forundring fandt Egede ikke noget ord, der kunne dække det moralske begrebspar “godt og ondt”, hvilket han havde brug for i sin beskrivelse af træet til kundskab om godt og ondt i Edens have.⁶⁹ Løsningen blev at lade “træet til kundskab om godt og ondt” blive til “træet til kundskab om det, som duer, og det, som ikke duer”⁷⁰ ved anvendelsen af verbalstammen *ajor-* i dens negative grundform og en deriveret positiv form: *ajunngitsut ajortullu*. *Ajor-* havde allerede på Egedes tid en bred vifte af betydninger, heriblandt uduelig, vanskelig, umulig, trængende og manglende⁷¹, men betydningen “ondt” nævnes ikke i hverken 1725-manuskriptet eller Poul Egedes ordbog.⁷² Hans Egede må derfor selv have udvidet *ajor-*'s betydningsindhold til også at omfatte “ondt”.

“Synd” lod sig derimod ifølge Egede ikke gengive med et grønlandsk udtryk, hvorfor låneordet *syndi* blev valgt i oversættelsen af 4,7 og 4,13. Egede havde dog allerede en ide om, at “synd” kunne forklares på samme måde som “ondskab”: “alt det Som ikke duer er Synd”,⁷³ men som direkte oversættelse af “synd” vedblev han at benytte sig af låneordet *syndi*.

Fabricius overtog Hans Egedes ordvalg med hensyn til “godt og ondt”, men ikke “synd”. I stedet udvidede han det kristne indhold af *ajor-* til også at dække “synd”: *ajorti*.⁷⁴ Dette udtryk har været brugt siden.⁷⁵ Dermed kunne “uduelig”, “ondt” og “synd” kædes sammen ved udvikling fra den samme sproglige rod, *ajor-*, hvorved deres nære teologiske sammenhæng understreges. I nutiden bruges *ajor-* både i bibelsk og i sekulær sammenhæng. Det bibelske sprog må dermed siges at have udvidet betydningsspektret for *ajor-*.

3.5 Evighed

“Evig” er et ord, der ikke er så ligetil at oversætte. Dette ses af de mange forskellige måder, det har været forsøgt oversat på. Hans Egedes første bud er fra 1723: “ipsalioch”,⁷⁶ og udtrykket bruges fortsat i 1725 i betydningen “altid”⁷⁷ eller “idelig”,⁷⁸ men formentlig uden

68 Sonne 1986 s. 200. Mine grønlandssprogede bekendte bekræfter Sonnes iagttagelse.

69 Nielsen 2011 s. 181.

70 H. Egede 1925b Gen 2,9: “(...) atletog opich ajúngisutnut, ajořtunutlo nellongikulúuo (i e: Et Træe til at kiende det Som duer og iche duer. Jeg hafver endnu intet ord hørt i deris Sprog, hvormed det ord ont eller got i særdelished og egentlig benefvnis; Saaledis Som det i denne bemerkelse brugis Kand.)”

71 P. Egede 1750 s. 3.

72 H. Egede 1925b og P. Egede 1950.

73 H. Egede 1925b s. 83 og Nielsen 2011 s. 182: ”Synd” defineres i et af Egedes katekismusspørgsmål.

74 Fabricius 1822 Gen 4,7 *ajorti*. Se også Egedes og Fabricius’ oversættelse af “forbande” nedenfor.

75 Kleinschmidt 1871 s. 9; *Biibili* 2000 Gen 4,7.

76 H. Egede 1723 s. 72.

77 H. Egede 1725b Gen 3,17 og 3,22. Her staves det “ipsalioc”.

78 H. Egede 1725b s. 106.

succes: *Issali-* betyder ikke “evig”, men nærmere “noget tid”⁷⁹. Egede er da også klar over, at oversættelsen ikke er dækkende, da han kommenterer sin manglende oversættelse af “alle dine dage” i Gen 3,14: “Din lifs tid; har Jeg ingen Br[u]g[elige] ord till.”⁸⁰

Med Poul Egedes oversættelse forsvandt *issalivoq* ud af bibelsproget, men til gengæld indførtes *naavoq*, “er slut”: I både hans 1744- og 1766-oversættelse hed “evigt liv” “umanartok naisengitsok”, “liv, som ikke skal slutte”, og denne oversættelse genfindes i samtlige senere oversættelser af Matt 19,16.⁸¹ Oversættelsen af Gen 3,22 var dog stadig svær at få styr på: Fabricius skiftede Egedes *issalivoq* ud med sit eget *isuaqanngitsok*,⁸² “som ikke har ende”, men heller ikke dette slog igennem. Kleinschmidt benyttede *soraajuitsoq*,⁸³ “som aldrig holder op”, mens man med den seneste oversættelse valgte at fokusere på døden i stedet for evigheden: *toqusussaajunnaarpoq*, “han skal ikke længere være en, der dør”.⁸⁴ Endnu har man svært ved at udtrykke “evig”. *Oqaasersiuut* angiver tre muligheder: *naassaanngitsok*, *soraajuitsoq* og *ittuinnartok*,⁸⁵ men de bruges også i dagligt sprog og har ikke et udpræget religiøst indhold.

4 Rituelle handlinger

I forlængelse af ovenstående gennemgang af teologiske begreber vil jeg i det følgende behandle de udvalgte rituelle handlinger komparativt og diakront.

4.1 Velsigne

Poul Egede valgte at gengive nogle af de svært oversættelige begreber med danske udtryk forsynet med grønlandske endelser. Dette gjaldt “Gud”, men også verberne “helliggøre” og “velsigne” blev overtaget i deres danske form: *velsignevaa* og *helligsippaa*. Egede kommenterer selv sin brug af disse to verber i Gen 2,3, hvor den syvende dag skal velsignes og helliggøres: “Kommer af Vort eget Sprog, Saas[om]: de hafver intet ord derpaa”.⁸⁶ Således har Egede ikke været i stand til at finde eller konstruere grønlandske penderter.

Velsignevaa blev aldrig en del af det grønlandske bibelsprog. I Poul Egedes oversættelse af evangelierne fra 1744 må det forklares med *iluartumik oqaluffigai*, “han taler ordentligt til dem” i en fodnote til Luk 2,34,⁸⁷ da ordet i sig selv ikke er forståeligt. 22 år senere, i 1766,

79 Denne betydning ses stadig i den stivnede form *issaligami*, “for nogen tid siden” (Berthelsen et al. 2006).

80 H. Egede 1725b Gen 3,14.

81 P. Egede 1744 og 1766; Fabricius 1794; Kleinschmidt 1886; *Biibili* 2000.

82 Fabricius 1822 Gen 3,22.

83 Kleinschmidt 1865 Gen 3,22.

84 Prøveoversættelsen *Testamentitoqaa* 1990 har *toqusussaajunnarluni*, med et n for meget. *Biibili* 2000 har fejlagtigt rettet til *toqusussaajunnarluni* ligesom onlineversionen på Bibelselskabets hjemmeside (*Biibili* 1999). Først i genoptrykket *Biibili* 2005 ses den korrekte form *toqusussaajunnaarluni*.

85 Jones og Petersen 2012.

86 H. Egede 1725b Gen 2,3.

87 P. Egede 1744 note til Luk 2,34.

er både *velsignevaa* og *iluartumik oqaluffigai* opgivet til fordel for *pilluaqquaa*,⁸⁸ direkte oversat “få ham til at have det godt”. Dette udtryk vinder indpas og kommer også i brug uden for det bibelske sproghjørne – i dagligdags sprog har det betydningen “ønsker ham tillykke”.⁸⁹

4.2 Helliggøre

Med hensyn til “hellig”, overtager Poul Egede sin fars låneord.⁹⁰ De fleste steder står ordet uden kommentarer, men enkelte steder følger også her en forklaring med: I Herodes’ karakteristik af Johannes Døber i Mark 6,20 ses i 1744 i en fodnote, at der med “hellig” menes “en, der ikke tillister sig noget; en, der taler ordentligt til mennesker”, “Piuangitsok illuartoinnarnik okaukiksartok innungnut”.⁹¹ I 1766 er låneordet “hellig” hér helt undladt til fordel for “Arksoarnengitsok”, “udadlelig”.⁹² Missionær Rasmus Bruun, der bidrog til Egedes oversættelse af NT,⁹³ bruger i sin salmebog fra 1761 låneordet *hellig* om Helligånden ligesom Hans og Poul Egede. Desuden bruger han to grønlandske ord, *illernar-* i betydningen “uforfalsket” og *iluar-* i betydningen “fuldkommen”.⁹⁴ *Iluar-* er det samme ord, som Poul Egede bruger til at forklare betydningen af “hellig” med i eksemplet ret ovenfor. Disse to grønlandske ord, *illernar-* og *iluar-*, skulle snart få udvidet deres betydningspektrum til også at inkludere “hellig” på bekostning af det danske låneord.

Otto Fabricius, der som tidligere nævnt agtede at erstatte de danske udtryk med grønlandske, overtog Bruuns ord *iluar-* og *illernar-*, men i betydningen “hellig”. Helligånden fik prædikatet *iluartoq*,⁹⁵ mens “den hellige by” i Matt 4,5 og “hellig grund” i Matt 24,15 var *illernar-toq*. I Mark 6,20 forsøgte han sig dog med *isumagissoq*, “from”, og sammesteds betød *iluartoq* “retfærdig”. I Gen 2,3 benyttede han ordet for at udskille, *immikkooqquaa*, “det skal være for sig selv”, hvilket også var hans ordvalg i Gen 1 til at forklare, hvordan lys og mørke, dag og nat blev skilt fra hinanden.⁹⁶ “At være udskilt” er da også en af betydningerne af שדק.⁹⁷ *Immikkoor-* har dog ikke bibelsk klang og bruges tilsyneladende ikke som oversættelse af “hellig” andre steder. Fabricius benytter sig således af de to samme grønlandske ord som Bruun, *iluarpoq* og *illernarpoq*. I hvert enkelt tilfælde er der taget stilling til, hvilken oversættelse der er at foretække, *iluarpoq*, *illernarpoq*, *isumagippoq* eller *immikkoorpoq*. Her følger Fabricius den tradition, som Poul Egede indledte, da han i Mark 6,20 forklarede, hvad “hellig” indebærer, frem for at benytte sig af ét udtryk.

88 P. Egede 1766 f.eks. Luk 2,34.

89 Nielsen 2011 s. 181.

90 P. Egede 1744 og 1766 f.eks. Mark 1,8.

91 P. Egede 1744 note til Mark 6,20. Om noten kun gælder “hellig” eller også det foranstående “retfærdig”, er uklart.

92 P. Egede 1766 Mark 6,20; P. Egede 1750 s. 18.

93 P. Egede 1766 i forordet, som bærer overskriften: “Til den Troende Menighed paa Grönland.”

94 Bruun 1761 har i afsnittet (upagineret) “Okaytsit Kabset operirseksavut Athanasiusim-Aglegei” (Vores trosbekendelse skrevet af Athanasius) både *iluar-*, *illernar-* og *hellig-*.

95 Fabricius 1794 f.eks. Matt 28,19.

96 Fabricius 1822.

97 Jensen 1998.

Samuel Kleinschmidt, derimod, valgte ét udtryk, *illernarpoq* til at dække alle betydninger af "hellig", mens *iluarpoq* entydigt kom til at betyde "retfærdig." Begge ord bliver i nutidens bibelsprog stadig brugt som på Kleinschmidts tid. I den seneste oversættelse er endda også *immikkoor-* i Gen 2,3 erstattet af *illernar-*.⁹⁸ "Helliggøre" har således været oversat på flere forskellige måder, og med tiden har oversætterne lagt sig fast på ét udtryk, *illernar-*.

Ifølge *Comparative Eskimo Dictionary* er grundbetydningen af *illernar-* "værdifuld".⁹⁹ Denne betydning har allerede Poul Egede forstået med sit ordbogseksempel "annorara iblerara sillarlungmut, jeg nender ikke at bruge min Kiole i det uvejr",¹⁰⁰ og Fabricius forklarer yderligere, at *illernar-* betyder "er ej til almindelig Brug".¹⁰¹ Kleinschmidt og Schultz-Lorentzen samstemmer med samme forklaring.¹⁰²

Iluar- har et lidt andet betydningsindhold, idet *Comparative Eskimo Dictionary* bestemmer det til at betyde "ret, ærlig, hellig".¹⁰³ Poul Egede bruger det i betydningen "ordentlig" og forklarer det i sin ordbog med "beqvem, passer got".¹⁰⁴ Fabricius udvikler ordet til at være et moralsk begreb, idet han forklarer, at han "lever og handler, som han bør" og "kjendes ikke med Synd".¹⁰⁵ Ordets teologiske indhold er dermed anslået, men videreudvikles med Kleinschmidt, der danner ordet "iluarssusek", retfærdighed.¹⁰⁶ Dette svarer til den nutidige bibelske sprogbrug, hvor *iluar-* betyder "retfærdig".¹⁰⁷

Iluar- betyder dog stadig "hellig" uden for Bibelen: I *Oqaasersiuut* kan *illernar-* og *iluar-* begge bruges om Helligånden, men samtidig er der gjort et forsøg på at opretholde skellet mellem de to former for hellighed: *Illernar-* er foretrukket i guddommelig forstand, *iluar-* i menneskelig forstand.¹⁰⁸ Dette afspejler den forskellige brug i henholdsvis religiøst sprog og dagligdags sprog: *Illernar-* er alene et religiøst udtryk, mens *iluar-* kan bruges i både bibelsk sammenhæng i betydningen "retfærdig" og i dagligdags sprog i betydningen "ordentlig" eller "hellig".

I bibelsk sprogbrug er *iluar-*'s betydningsindhold blevet indsnævret til "retfærdig", mens *illernar-*'s betydningsindhold er blevet udvidet til at dække alle former for hellighed. De to

98 Kleinschmidt 1886 og *Biibili* 2000 f.eks. Mark 6,20. Både P. Egede 1766 og Fabricius 1794 har også sammesteds *iluar-* i betydningen "retfærdig".

99 Fortesque et al. 2010 s. 124.

100 P. Egede 1750 s. 34.

101 Fabricius 1804 s. 88.

102 Kleinschmidt 1871 s. 118 og Schultz-Lorentzen 1926 s. 93.

103 Fortesque et al. 2010 s. 119.

104 Se note 91. P. Egede 1750 s. 41.

105 Fabricius 1804 s. 109.

106 Kleinschmidt 1871 s. 89.

107 *Biibili* 2000 f. eks. Mark 6,20.

108 Jones og Petersen 2012: *Illernartoq* som adjektiv bruges om guddommelig hellighed, f.eks. om nadveren og Skrifterne, mens *iluartoq* bruges om menneskelig hellighed, f.eks. "Knud den hellige". "Helliggøre" i betydningen "at indivi noget" hedder dog kun *illernarsisippaa* uden alternativer, mens Helligånden kan hedde både *Anersaaq Illernartoq* og *Anersaaq Iluartoq*.

definitioner af *iluar*- bringer Johannes Sløks teori om to forskellige sprog i erindring:¹⁰⁹ *Iluar*- har i det religiøse sprog én definition og i det verdslige sprog en anden.

4.3 Forbande

Hans Egede har intet ord for at forbande, så han benytter sig af ord, der i sammenhængen kan forstås som en forbandelse. I Gen 3,14 omtaler han forbandelsen af slangen med udtrykket *ajussaaitit*, "du skal være uduelig". Verbalstammen *ajor*- er den samme som Egede benytter sig af i bl.a. 2,9 som forklaring på "ond".¹¹⁰ I 3,17 vælger Egede derimod ordet "as-seroctorcsuangýssooch", "det skal blive fuldstændig ødelagt".¹¹¹ Forbandelsen af jorden er altså i Egedes version en ødelæggelse af jorden.

Fabricius bruger i sin oversættelse fra 1822 også to forskellige ord i 3,14 og 3,17.¹¹² Han genbruger Egedes *ajor*-, dog ikke i 3,14 som Egede, men i 3,17: "jorden skal være uduelig". I manglen på et ord for guddommelig forbandelse af mennesker vælger Fabricius at bruge en negativ form af "velsigne" i 3,14: *pilluaaqunarsissaaitit*, "du skal ikke blive velsignet". Dermed understreges modsætningen mellem velsignelse og forbandelse: Enten er man velsignet, eller også er man ikke.¹¹³

Et andet ord for at "forbande", *perlup*-, var også i brug hos Fabricius, men i betydningen "ulykke" eller "plage", ikke "forbande".¹¹⁴ Siden Kleinschmidt er *perlup*- blevet brugt alle steder, hvor der i den danske oversættelse står "forbande".¹¹⁵ Dermed er det blevet stadfæstet som religiøst udtryk, og omskrivninger af forbandelsens virkninger er ikke længere nødvendige.

5 Sammenfattende redegørelse for oversættelserne

En fuldstændig karakteristik af en tekst kan kun gives, når den læses i sin helhed; når jeg derfor på grundlag af et kortere tekstuddrag, Gen 1,1-4,16, vil sige noget generelt om oversættelserne, forudsætter jeg, at resten af hver enkelt oversættelse i høj grad ligner tekstuddraget.¹¹⁶ I det følgende vil jeg klarlægge, hvilken sammenhæng der er mellem baggrunden for oversættelserne (afsnit 2), og hvordan de enkelte teologiske begreber og rituelle handlinger er blevet oversat (afsnit 3 og 4).

109 Sløk 1981.

110 Se også afsnittet "Godt og ondt samt synd" ovenfor.

111 Egede 1925b Gen 3,14 og 3,17.

112 Fabricius 1822 Gen 3,14 og 3,17.

113 *Pilluaaqunarsissaaitit* har ordet for "at velsigne" som stamme, men indeholder tillige nægtelsen *-it*-. Se også afsnittet "Velsigne" ovenfor.

114 Fabricius 1822 f.eks. Gen 22,12.

115 Kleinschmidt 1865 og *Biibili* 2000 f.eks. Gen 3,17.

116 Denne antagelse støttes af, at bibeloversættelserne hver især har været foretaget af en lille personkreds, som derfor har kunnet sætte deres præg på hele oversættelsen og ikke blot en del af den. Stikprøvevis nedslag støtter tesen.

5.1 Egedes pioneroversættelse

De grønlandske bibeloversættelser har på mange måder forskellig baggrund, forskellig tilgang og forskelligt udfald. Egedes oversættelse var et pionerarbejde på området og farvedes naturligt deraf: De sproglige kompetencer var ikke optimale, og oversættelsesarbejdet måtte gå hånd i hånd med missionsvirksomheden. Følgelig måtte Egedes oversættelse fokusere på publikums forståelse af kristendommen og deres tilegnelse af det religiøse sprog og dets indhold, frem for grønlandssproglig og oversættelsesteknisk korrekthed. Af samme grund kommer det ikke klart til udtryk i oversættelsen, at Egede efter eget udsagn har søgt at oversætte fra hebraisk.¹¹⁷

Egede indså tidligt, at det grønlandske sprog manglede ord for mange religiøse og kulturelle begreber, der var fremmede for grønlænderne. Han gjorde sit for at finde pendanter i det grønlandske sprog, f.eks. "ipsalioc" for "evig" og *ajortut* for "onde ting". Derved udviklede han hele tiden det grønlandske teologiske sprog. Mange ord, som *helligssippaa*, *velsignevaa* og *syndi*, måtte han dog indlåne fra dansk, hvilket gjorde dem komplet uforståelige for grønlænderne uden en fyldestgørende forklaring. Hvor Egede havde vanskeligheder med oversættelsen, måtte han omskrive teksten eller springe den over.¹¹⁸

Egede overvandt problemerne ved at benytte sig af en kombination af ord fra 1600-tallets ordlister, danske låneord, overtagelse af eksisterende grønlandske ord, grønlandske nydannelser samt omskrivninger. På denne måde lagde Egede grundstenen til det religiøse sprog på grønlandsk. At Egede, på trods af sin i 1725 endnu langt fra fulde beherskelse af sproget, formåede at frembringe oversættelser og katekismustekster, der langt hen ad vejen var forståelige, om end ikke sprogligt korrekte, må siges at være noget af en præstation.

Generelt må man sige om Egedes oversættelse, at den fokuserer mere på at gøre indholdet forståeligt end på at følge den danske oversættelse eller den hebraiske grundtekst slavisk. Dette har været Egedes eneste mulighed på dette tidlige stadie af sprogtilegnelsesprocessen og grønlandsmissionen.

5.2 Fabricius' sprogpuristiske oversættelse

Fabricius' oversættelse byggede videre på Egedes. Fabricius beherskede dog sproget bedre og arbejdede med oversættelsen hele sit liv. Dette vidner det langt bedre sprog om med dets langt færre grammatiske fejl. Dette, at Fabricius ikke i samme grad som Egede var pioner på feltet, gav plads til Fabricius' vision om et rent grønlandsk religiøst sprog.¹¹⁹

Resultatet var da også succesfuldt: Det eneste låneord, der var tilbage, var "Gude", som han af teologiske årsager ikke ville erstatte med andre ord.

¹¹⁷ Jf. note 14.

¹¹⁸ Jf. note 39.

¹¹⁹ Jf. note 21 og citatet dertil.

5.3 Kleinschmidts lingvistiske oversættelse

Kleinschmidt byggede videre på de eksisterende oversættelser, og takket være hans sprognemme blev hans bibeloversættelse, i forskellige reviderede udgaver, stående i et helt århundrede efter udgivelsen. Med Kleinschmidt blev der bragt orden i retskrivningen, da han indførte sin egen retskrivning, der var baseret på etymologi, skelnede mellem lange og korte lyd og havde forskellige tegn for k og q.¹²⁰ Dermed blev det lettere både at læse og skrive, end det tidligere havde været, og Bibelen blev mere tilgængelig.

Samme praksis ses, når Kleinschmidt konsekvent oversætter ét teologisk udtryk med ét ord. Det teologiske indhold af *perlup-*, *iluar-* og *illernar-* er dermed blevet klarlagt og fastslået. Desuden tjente de deskriptive nydannelser *mamarliisorsuaq* og *soraajuitsoq* til at formidle ordenes betydning til læserne.

Kleinschmidt forsøgte således at nærme sig en fuldt grønlandssproget oversættelse af grundteksten,¹²¹ samtidig med at han tog hensyn til traditionen og genbrugte så meget som muligt fra tidligere oversættelser.¹²² Det første lykkedes bedre end det sidste, hvilket de gentagne revisioner og den seneste oversættelse vidner om.

5.4 Ny oversættelse i forlængelse af traditionen

Den seneste oversættelse ville i modsætning til de foregående ikke bygge videre på eksisterende oversættelser, men begynde helt forfra og oversætte på ny fra grundspregene. Da oversættelsesarbejdet var langt fremskredent, meldte de traditionshistoriske problemer sig dog: Den nye oversættelse måtte rettes ind efter Kleinschmidts og den seneste danske oversættelse.¹²³ Dermed blev forskellen mellem Kleinschmidts oversættelse og *Biibili* alligevel ikke så slående, om end der stadig ses en udvikling af de teologiske begreber.

Til gengæld ses nutidens grønlandiseringsproces tydeligt i valget af *Diaavulu* frem for *Toornaarsuk*. *Toornaarsuk*-skikkelsen fra de førkristne inuitkulturer blev dæmoniseret ved at blive identificeret med "Djævelen". Denne dæmonisering tager *Biibili* afstand fra med oversættelsen *Diaavulu*.

I valget af *Anersaaq* frem for *Anerneq* gøres også op med en oversættelsestradition. Her repræsenterer *Anerneq* den herrnhutiske tradition. Ved valget af *Anersaaq* i oversættelsen afviser man bevidst den herrnhutiske tradition til fordel for den lutherske tradition, der repræsenterer den kristendom, langt de fleste grønlandere i dag bekender sig til.

120 Kleivan 2001 s. 24-25.

121 Wilhelm 2001 s. 311-312.

122 Wilhelm 2001 s. 313-314.

123 Jf. note 32 og 33.

Den ældre kristne oversættelsestradition sætter sig dog også tydelige spor: Flere af Kleinschmidts sproglige nydannelser gled ud af bibelsproget i løbet af det 20. århundrede til fordel for den tidligere traditions oversættelsesvalg.

6 Konklusion

Min diakrone metode har gjort det muligt komparativt at undersøge de udvalgte begrebers udvikling. Det viser sig, at begreberne fordeler sig i fire grupper:

– Ord, der har været oversat stort set uændret siden Hans Egede. Denne gruppe omfatter *Guuti* og *ajunngitsut ajortullu*.

– Ord, der har været forsøgt erstattet uden held. Her er det igen Egedes ord, der bliver brugt i vor tid. Gruppen inkluderer *Anersaaq*, som Kleinschmidt ville erstatte med *Anerneq* i forlængelse af den herrnhutiske tradition, og til dels *Toornaarsuk*, som i Kleinschmidts version kortvarigt hed *mamarliisorsuaq*. *Toornaarsuk* har dog mistet sin plads i oversættelserne, hvor det nu hedder *Diaavulu*, men findes stadig i det talte sprog som et fælt bandeord. Derfor er ordet også omfattet af næste gruppe:

– Ord, der er blevet erstattet. Låneordene *velsigne-* og *syndi-* henføres til denne kategori. I det første tilfælde fandt allerede Poul Egede et alternativ, *pilluaqqu-*, mens “synd” blev til *ajorti* med Fabricius. Ordet for at “forbande” hører også til her, da det først siden Kleinschmidt konsekvent er blevet oversat med *perlup-*. Et sidste ord i denne gruppe er låneordet *hellig-*, som Fabricius lod oversætte med *iluar-* og *illernar-*. Siden Kleinschmidts oversættelse har *iluar-* konsekvent betydet “retfærdig” i bibelsproget, mens *illernar-* har været ordet for “hellig”. Begge ord kan dog fortsat bruges om hellighed i det talte sprog.

– Ord, der endnu ikke er fundet ét udtryk for. Her findes ét ord, “evig”. “Evig” har i tidens løb været oversat på adskillige måder, der dog alle er let forståelige. Måske er der slet ikke behov for at lægge sig fast på ét udtryk?

I min udvælgelse af begreber delte jeg dem op i to kategorier: teologiske begreber og rituelle handlinger. Det viser sig nu, at denne opdeling går igen i oversættelserne: Kun den tredje gruppe indeholder rituelle handlinger. Induktivt kan jeg udlede af dette, at rituelle handlinger er sværere at oversætte til grønlandsk end teologiske begreber. Samtlige af de rituelle handlinger var indledningsvist låneord, og den endelige oversættelse af dem er udviklet i løbet af alle perioder af den grønlandske kirkehistorie: Af Poul Egede i den første missionstid, af Otto Fabricius, da de fleste var kristnet, og af Kleinschmidt, da skriftsprogets udvikling kulminerede.

Fælles for anden, tredje og fjerde gruppe er, at den oprindelige oversættelse er blevet erstattet eller forsøgt erstattet. De mange forskellige oversættelsesforslag og uoverensstemmelserne mellem de valgte begreber i oversættelsen og ordbrugen i dagligdags grøn-

landsk bekræfter Johannes Sløks teori om, at det religiøse og det almindelige sprog har forskellig brug og forskelligt indhold. Traditionen har her en stor rolle at spille: Selvom et ord før eller siden bliver vraget, vendes der i mange tilfælde tilbage til det igen, enten i bibelsproget eller i talesproget. Her er *Toornaarsuk* et godt eksempel, idet der er holdt fast i dette ord i talesproget, og desuden *Anerneq*, som blev vraget til fordel for *Anersaaq*, fordi statsmissionens tradition stod stærkere end den herrnhutiske tradition. Traditionens betydning viser sig også ved den store mængde af formuleringer, der er genbrugt fra én oversættelse til den næste, ikke mindst ved den seneste bibeloversættelse, som måtte tilpasses den grønlandske og danske oversættelsestradition.

Traditionens betydning viser sig i oversættelsen af de fleste centrale begreber. Dette gælder således både de rituelle handlinger og de teologiske begreber. Vi har set, at nye oversættelsesforsøg må vige for den ældre oversættelsestradition, og at ændringer i det bibelske sprogbrug ikke nødvendigvis ændrer det verdslige sprog.

Konklusionen må således blive, at traditionen ofte overtrumfer nye oversættelsesforsøg.

7 Bibliografi

Atuagarssuit (1900). København.

Balle, Holger (1959): *Grønlands Præstekonvent*.

Bartholin, Thomas (1673): *De Gróenlandorum Unicornu & Lingva. I: Acta Medica & Philosophica Hafniensia. Volumen 2*. København.

Bauer, Walter (1928): *Wörterbuch zum Neuen Testament*. Gieben.

Berthelsen, Chr. et al. (2006): *Oqaatsit. Kalaallisuumiit Qallunaatumut*. Nuuk.

Berg, Carl (1864): *Græsk-Dansk Ordbog*. København.

Bergsland, Knut og Jørgen Rischel (eds.; 1986): *Pioneers of eskimo grammar. The linguistic circle of Copenhagen vol. XXI*.

Bibelen (1871). København.

Bibelen (1992). København.

Biblia (1861). København.

Biblia, paa Danske (1716¹²⁴). Efter udgaven år 1647. København.

Biibili (1999). <http://old.bibelselskabet.dk/grobib/web/bibelen.htm>.

Biibili. Allakkat illernartut (2000). København.

Biibili. Allakkat illernartut (2005). København.

Bruun, Rasmus (1761): *Ivngerutit okko 119. Arfillyput*. København.

Cappelørn, Niels Jørgen (1981): *Den grønlandske Bibel - en historisk skitse. I: I begyndelsen var ordet. Det danske Bibelselskabs årbog*.

Chemnitz, Jens-Christian (1997): *Den nye grønlandske bibeloversættelse. I: Den grønlandske Kirkesag nr. 133*.

Egede, Hans (1723): *Continuation af dend Journal Relation angaaende dend nye anfange GrønLandske Mission fra dend 21. Junij 1722 indtil Ultimo Julij 1723. I: Louis Bobé (ed.): Hans Egede. Relationer fra Grønland 1721-36 og Det gamle Grønlands ny Perlustration 1741. Meddelelser om Grønland, 54. København 1925.*

¹²⁴ Året 1716 er påtegnet med blyant.

Egede, Hans (1724): *Begyndelsens Elementer til Den Christelige Kundskab for De Grønlandske Cathecumener*. British Library, Sloane MS 3022.¹²⁵

Egede, Hans (1725a): Dend Fierde Continuation udaf Journal-Relationen Betreffende det Grønlandske-Missions-Verch fra d. 30. Julij 1724 indtil d. 31. Maij Indeværende 1725. I: L. Bobé (red.): *Hans Egede. Relationer fra Grønland 1721-36 og Det gamle Grønlands ny Perlustration 1741*. Meddelelser om Grønland, 54. København 1925.

Egede, Hans (1725b): *Ti till Ellefve Capitler udaf Skabelsens-Bog. Ofversatt udj Grønlændernis Sprog for at viise hvor vitt Mand er avangerit udj Sproget, og hvad endnu fattis, før end Mand fuldkommeligen kand forestille dem Troen og dend Sande Guds Kundskab*. Grønland. (Upubliceret manuskript (Ledreborg 339 4°), Det Kongelige Bibliotek, København). Upubliceret translitteration af manuskriptet venligst stillet til rådighed af Flemming A.J. Nielsen.

Egede, Hans (1744): *Designation Over den Grønlandske Ungdoms Forfremmelse i Christelig Kundskab, saavel Døbtes som Udøbte Catechumenorum, ved Colonierne Christians-haab og Gott-haab*. I: Niels Egede: *Tredie Continuation Af Relationerne Betreffende Den Grønlandske Missions Tilstand Og Beskaffenhed, Forfattet i Form af en Journal Fra Anno 1739 til 1743*. København.

Egede, Poul (1744): *Evangelium. Okausek tussarnersok*. København.

Egede, Poul (1750): *Dictionarium Grönlandico-Danico-Latinum*. København.

Egede, Poul (1766): *Testamente Nutak*. København.

Ejrnæs, Bodil (1995): *Skriftsynet igennem den danske bibels historie*. Forum for Bibelsk Eksegese 6. København.

Fabricius, Otto (1794): *Testamente Nutak*. København.

Fabricius, Otto (1804): *Den Grønlandske Ordbog, forbedret og forøget*. København.

Fabricius, Otto (1822): *Testamentitokamit Mosesim Agelegèj Siurdleet*. København.

Fortesque, Michael, Steven Jacobson og Lawrence Kaplan (2010): *Comparative Eskimo Dictionary With Aleut Cognates*. Alaska.

Gad, Finn (1971): Efterskrift og kommentarer til: Hans Egede: *Relation angaaende Den Grønlandske Mission 1738 samt Det Gamle Grønlands nye perlustration eller Naturel-Historie 1741*. København.

¹²⁵ Håndskriftet findes kun i professionelt udført kopi og uden angivelse af forfatternavn, men ordforråd, grammatik og ortografi sandsynliggør, at Hans Egede er forfatteren.

- Jensen, Hans Jørgen Lundager (2008): Hellighed. I: Geert Hallbäck og Hans Jørgen Lundager Jensen (eds.): *Gads Bibel Leksikon*. København.
- Jones, Kirsten Gade og Robert Petersen (2012): *Oqaasersiuut*. Nuuk.
- Kjer, Jakob og Christian Rasmussen (1893): *Dansk-grønlandsk Ordbog*. København.
- Kleinschmidt, Samuel (1865¹²⁶): *Atuagarssuit. Môrsasip agdlagai sujugdliit*. Nuuk.
- Kleinschmidt, Samuel (1871): *Den Grønlandske Ordbog*. København.
- Kleinschmidt, Samuel (1886): *Evangelierne*. Uden forside. Grønland.
- Kleivan, Inge (2001): Den historiske baggrund for at grønlænderne har ét fælles skriftsprog. I: *Sprog i Norden*.
- Langgård, Karen (2006): The Ordination of Pastors and Bishops in the Evangelical-Lutheran Church of Greenland. I: Hans Raun Iversen (ed.): *Rites of Ordination and Commitment in the Churches of the Nordic Countries*.
- Nielsen, Flemming A.J. (2011): Den ældste grønlandske Bibel – et sprogligt og kulturelt møde. I: Høiris, Ole og Ole Marquardt (eds.): *Fra vild til verdensborger*. Århus.
- Nielsen, Flemming A.J. (2014): En ukendt grønlandsk katekismus fra 1724. I: *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning 2013-14*. Bind 1. Nuuk.
- Olearius, Adam (1656): *Vermehrte Neue Beschreibung, Der Muscowitischen und Persischen Reyse*. Slesvig.
- Petersen, Robert og Jørgen Rischel (1985): Sproglig indledning til Resens tysk-grønlandske ordliste. I: *Tidsskriftet Grønland* 33.
- Plank, Frans (1990): Greenlandic in comparison: Marcus Wöldike's "Meletema" (1746). I: *Historiographia Linguistica* XVII.
- Rasmussen, Svend Erik (1962): *Grønlands Præstekonvent*.
- Rosing, Otto (1949): *Samuel Petrus Kleinschmidt inûneranik univkâk*. Nuuk.
- Schultz-Lorentzen, Christian Wilhelm (1923): Otto Fabricius og den grønlandske mission. I: Bjørn Kornerup et al.: *Biskop dr. theol. Otto Fabricius. Et mindeskrift i hundredaaret for hans død*. Meddelelser om Grønland, 62.

126 Det fremgår af forsiden, at den er trykt 1864, men ifølge Wilhelm 2001 s. 315 oplyser H.F. Jørgensens missionsindberetning fra 1864/65, at Genesis er trykt i juni 1865.

Schultz-Lorentzen, Christian Wilhelm (1926): *Den grønlandske Ordbog*.

Schultz-Lorentzen, Christian Wilhelm (1950): Det grønlandske nytestament. I: H. Chr. Mammen (ed.): *Norske misjonærer som bibeloversettere*. Egede-Instituttet. Oslo.

Sløk, Johannes (1981): *Det religiøse sprog*.

Sonne, Birgitte (1986): Toornaarsuk, an Historical Proteus. I: *Arctic Anthropology* 23.

Tastamantitâk (1893). København.

Tastamantitâk (1912). København.

Tastamantitâk (1936). København.

Testamentitoqaq (1990). Prøveoversættelse.

Thalbitzer, William (1932): *Fra grønlandsforskningens første dage. Festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af Hans Majestæt Kongens Fødselsdag 26. September 1932*.

Thalbitzer, William (1946): Kommentar og efterskrift i Christian Rosing: *Østgrønlænderne. Tunuamiut. Grønlands sidste Hedninger*, Det grønlandske Selskabs Skrifter XV. København.

Wilhjelm, Henrik (2001): *"Af tilbøjelighed er jeg grønlandsk". Om Samuel Kleinschmidts liv og værk*. København.